

продукування інтелектуальної енергетики та впливів цієї енергетики не стільки на епохи мислення (або, за Гайдеггером, епохи Буття), як на плюральну сукупність інших осіб — зачеплених цією енергетикою сучасників та майбутніх індивідуальних учасників «розмови людства», яких ця енергетика стимулювала до перебудови власного мислення й самообразу. Тому з філософським іроніком Р. Рорті міг би цілком порозумітися аналітик Дж. Мур, який якось зазначив, що йому найкраще філософується тоді, коли його зачіпають за живе і хвилюють думки інших філософів. Утім дозволю собі припустити, що визнавши навзаєм доцільність позиції іншого, кожний із них затято продовжував би рухатися власним шляхом.

Валентин ГУСЄВ

*Національний університет
«Києво-Могилянська академія»*

Проблеми джерелознавства на прикладі дискусії про вплив політичної філософії Джона Локка

Немає сумніву, що джерелознавство має бути важливою складовою історико-філософської науки. Саме науки. Адже проголосивши тезу про те, що філософія не є наукою, багато хто з нас, на жаль, і в історико-філософських дослідженнях звільнив себе від необхідних у науці вимог доказовості, поваги до факту, опертя на документи й джерела. Джерела є емпіричною базою історико-філософського пізнання. Позбавлене такої бази воно перетворюється на вільне ширяння філософської думки, яку можна тлумачити як завгодно, тільки не як історико-наукове дослідження. Отже, джерелознавство необхідне історії філософії тією мірою, якою вона є або претендує бути історичною наукою.

Що стосується визначення джерельної бази історико-філософського пізнання або питання про те, що (крім філософських текстів) може вважатися його джерелами, то тут не може бути якоїсь однозначної відповіді. Власне такими джерелами можуть бути будь-які документи, вивчення яких дає змогу розв'язати поставленні дослідником завдання. Інакше кажучи, характер історико-філософських джерел залежить від характеру тих завдань, які стоять перед історико-філософською наукою.

Серед таких завдань можна виділити *два основних*: 1) адекватна інтерпретація ідей або поглядів певного філософа; 2) аналіз філософської, політичної, назагал духовної культури певної країни або епохи з метою дослідження того, як ці ідеї функціонують у даній культурі.

Проілюструвати свою думку я хотів би на одному прикладі, взятому з досвіду західної історичної науки. Йдеться про дискусію щодо впливу політичної філософії Джона Локка на ідеологію американської революції, на формування політичної думки революційної Америки. З 60-х рр. ХХ ст. в американській історико-філософській науці відбувалося те, що Стівен Дворец (Steven M. Dworetz) назвав *«історіографічною революцією»*. Йдеться про перегляд т. зв. «локкіанської моделі інтерпретації», згідно з якою ліберальні ідеї Локка мали вирішальний вплив на формування основ американської політики.

Не буду в деталях описувати цю дискусію, пошлюся лише на висновки одного з її учасників. Джером Гайлер (Jerome Huyler), аналізуючи її стан у своїй книзі *«Locke in America. The Moral Philosophy of the Founding Era»*, зазначає, що перш, ніж обговорювати локкіанізм в Америці, необхідно з'ясувати, що таке власне локкіанізм, що саме становить сутність політичної філософії Локка, адже ж *«багато різних «Локків» з'явилося у Сполучених Штатах із легкої руки недавніх і давніх американських істориків»*. Не тільки критики, а й захисники Локка ґрунтувалися у своїх висновках на різних аспектах його філософії, часто редукуючи її до таких «простих» елементів, як користолюбство, груповий плюралізм інтересів, утилітаризм, капіталістичне зростання тощо. Політичну теорію Локка нерідко ототожнювали або з Гоббсовим гедонізмом, або з утилітаризмом Бентама; у ній намагалися побачити і протестантську етику праці, і практику сучасного капіталізму. Але чи відповідало все це власне філософії Локка, цілісній системі його політичних і філософських поглядів? І що найголовніше, чи можна ототожнювати локкіанський лібералізм із його сучасними версіями? Ретельне дослідження творів Локка відкрило, що багато з того, що вважалося «локкіанізмом», не може бути визнане за думки, які належали самому Локку; і те, що оцінюється як локкіанський лібералізм, дуже часто суперечить доглибним переконанням самого філософа.

Отже, перед істориками філософії постало завдання адекватної інтерпретації політичних ідей самого Локка. Разом із тим постала

і методологічна проблема критеріїв такої інтерпретації. На думку С. Двореца, наприклад, таких критеріїв два: 1) інтерпретація має бути текстуально правдивою, тобто такою, що має текстуальне potwierдження; 2) вона має відповідати історії або бути інтерпретацією, яку розвинули самі суб'єкти історичного процесу.

Йдеться нібито про прописні істини. Але ж американські історики лише нещодавно почали приділяти належну увагу *всьому комплексу думок*, що залишив Локк, усвідомлювати необхідність брати до уваги весь корпус його праць – наразі не тільки політичних, а й інших, у т. ч. гносеологічних. Спираючись на такий аналіз, С. Дворец пропонує теїстичну інтерпретацію лібералізму Локка, яка значно більшою мірою, ніж сучасний секуляризований лібералізм, відповідала власним переконанням філософа, а також уявленням американських колоністів про нього.

Дослідження впливу політичної філософії Локка на революційну ідеологію Америки потребувало також ретельного вивчення того історичного контексту, в якому відбувалося поширення його політичних ідей. Беккер (Becker) і Гарц (Hartz), які найбільше сприяли створенню т. зв. «локкіанської моделі інтерпретації», можуть бути тут гарним прикладом. Безумовний вплив локкіанського лібералізму вони доводили, посиляючись на особливості інтелектуального й політичного життя Америки, що спричинили цей вплив. Америка утворювала унікальний контекст – відмінні умови життя (відсутність соціо-політичних структур, властивих старому світові), які формували відповідний інтелектуальний клімат (ліберальні ідеї «носились у повітрі»). Тому, на їхню думку, американські колоністи були локкіанцями навіть незалежно від того, читали вони твори самого Локка чи ні. Прибічники такого підходу не дуже переймалися тим, щоб документально potwierдити свою позицію. І саме це стало предметом критики з боку «ревізіоністів», тобто тих, хто прагнув переглянути локкіанський характер політичних основ Америки, замінивши ліберальну модель інтерпретації на республіканську. «Ревізіоністи» відкидали як такий, що не підлягає верифікації, «climate of opinion», і привертати увагу до реальних політичних текстів, до творів революційного періоду. Це надало їм суттєву перевагу. Вони легко спромоглися *документувати* республіканський вплив на формування Америки. Докази шукали повсюдно: у пресі, проповідях, промовах революційного та конституційного періодів.

Намагаючись розвіяти локкіанський міф, показати, що вплив політичних ідей Локка був незначний, вони звернулися до аналізу

книжкових фондів колоніальних бібліотек із тим, щоб з'ясувати, настільки доступними були політичні праці Локка у дореволюційний період, читали не читали Локка колоністи, і яке місце його твори посідали серед творів інших авторів? Намагання «ревізіоністів» применшити значення політичних ідей Локка породило зворотну реакцію. Історичні дослідження Стівена Двореца, Майкла Зукерта та інших відновили рівновагу. Але вони змогли це зробити, лише знайшовши серйозні документальні свідчення, тобто перемігши своїх опонентів на їхньому власному полі.

У своїй книзі «The Unvarnished Doctrine. Locke, Liberalism, and the American Revolution» (1990) С. Дворец наводить свідчення з великої кількості *первісних текстуальних джерел* – політичних памфлетів, державних та інших офіційних документів, газет, кореспонденцій, релігійних проповідей, мемуарів і особистих свідчень учасників революції, які доводили набагато більшу присутність Локка у колоніальній Америці, ніж про це писали критики локкіанської моделі. Про це свідчили і більш ретельні огляди бібліотечних фондів колоніальної Америки. На основі проведеного дослідження Дворец зробив висновок, що «всупереч заявам республіканських ревізіоністів, ці матеріали ясно показують, що у вирішальних політичних питаннях Локків *Трактат про врядування* був найчастіше цитованим небіблійним джерелом». Цікавим (і досить несподіваним для історико-філософського дослідження) був аналіз церковних проповідей, через які священники Нової Англії популяризували політичні ідеї Локка, надаючи їм відповідного морального авторитету.

Ведучи мову про поширення цих ідей, дослідник звертає увагу на те, що таке поширення не обов'язково мало характер безпосереднього знайомства з творами самого філософа. Часто лідери громадської думки поширювали принципи, які вони засвоїли, вивчаючи Локка серед тих, хто сам його творів не читав. Дослідження непрямих впливів породило, втім, чимало складних проблем, оскільки такі авторитетні історики, як Джон Данн (John Dunn), наполягали, що з методологічної точки зору визначити реальний вплив мислителя можна лише на основі фактичного розповсюдження його праць і документованих посилань на його твори. Одним із методів, застосованих Данном, був метод цитатного аналізу. Але чи можна вважати його методологічно бездоганним? Адже правила цитування, встановлені наукою пізніше, не можна прямо застосовувати до політичних творів XVIII ст., коли цих правил ще не існувало,

а письменники доволі часто вдавалися до непрямого цитування. Залучаючи до історичного аналізу неатрибутовані цитування і близькі за змістом перекази, історики, однак, змушені були вести мову про лінгвістичні, теоретичні та доктринальні подібності між революційними текстами і творами філософа, що вимагало не тільки глибокого розуміння його філософії, а й володіння відповідною методологією порівняльного аналізу.

Усі ці проблеми, звичайно, заслуговують на окрему розмову. Наразі вони були наведені лише як приклад тих методологічних труднощів, які має долати наукова історіографія. На досвіді вивчення історичного впливу політичної філософії Локка ми можемо побачити, як дискусія щодо цього впливу не тільки гостро поставила питання про характер джерел, на які має спиратися таке вивчення, а й певні методологічні проблеми, пов'язані з дослідженням і використанням цих джерел. Проблеми, які належать вже не стільки до історіографії як такої, скільки до джерелознавства, науки, що є необхідною складовою будь-якого серйозного історичного дослідження.

Тетяна ГОЛІЧЕНКО

*Національний університет
«Києво-Могилянська академія»*

До питання про стратегії формування джерельної бази історико-філософських досліджень (історико-філософська полеміка Марціала Геру та Фердинанда Алькьє)

Навряд чи можна знайти історика філософії, який би не усвідомлював неоднозначність предмета історії філософії та, обираючи одну з можливих стратегій його дослідження, так чи інакше не визнавав би легітимність (бодай часткову) іншої можливої стратегії.

Якщо говорити про методологічні течії у сучасній французькій історії філософії, то можливу подвійність цих стратегій (яку, до речі, Поль Рікер визначив як протистояння «стратегії системи» та «стратегії сингулярності») дуже яскраво продемонстровано методологічною дискусією двох визнаних авторитетів – Марціала Геру (Martial Gueroult, 1891–1976), з одного боку, та Фердинанда Алькьє (Ferdinand Alquié, 1906–1985) – з іншого. Обидва автори були